

Erich Maria Remarque (1898 – 1970): Na západní frontě klid (1928)

Tato kniha nemá být ani obžalobou, ani vyznáním. Má být toliko pokusem podat zprávu o generaci, která byla zničena válkou – i když unikla jejím granátům.

Němečtí vojáci leží v zákopech na západní (francouzsko-německé) frontě První světové války a jeden z nich, devatenáctiletý Pavel Bäumer, začíná čtenáři vyprávět svůj příběh. Do armády narukoval dobrovolně se svými spolužáky z gymnasia: celou třídu k tomu přesvědčil jejich třídní profesor přezdívaný Kantorek, který zároveň sám nastoupil k polovojenské domobraně. Německá armáda má zprvu ještě dost potravin i munice, ale smrt je všudypřítomná. Pavlova jednotka stojí proti Francouzům a Britům: neustálé nebezpečí hrozí od odstřelovačů z nepřátelských zákopů, od dělostřelby a minometů, od útočících letadel. Kamarádi z roty postupně hynou v boji nebo končí jako váleční invalidé. Nakonec je nouze i o chleba, pro nějž z děr v bludišti zákopů vylézají houfy krysy.

I

(...) Kantorek byl náš třídní profesor, přísný mužík v šedivém saku s dlouhými šosy. Tvář připomínala hraboše. (...) Je vlastně divné a legrační, že příčinou neštěstí na světě jsou tak často drobní lidé; bývají mnohem energičtější a nesnášenlivější než lidé urostlí. Vždycky jsem si dával dobrý pozor, abych se nedostal někam, kde je velitelem roty nějaký skrček. Ta malá piva jsou většinou zatracení rasi.

Kantorek do nás v hodinách tělocviku hučel tak dlouho, až naše třída odpochovala pod jeho velením jako jeden muž na okresní velitelství a přihlásila se dobrovolně na frontu. Ještě ho vidím před sebou: dívá se na nás, oči za brejlemi se mu blýskají a dojatým hlasem se nás ptá: „Půjdete přece se mnou, kamarádi?“ (...)

Pravda, jeden z nás váhal a příliš se mu nechtělo. To byl Behm Josef, tlustý, dobromyslný chlapec. Nakonec se však dal přemluvit. (...)

Jako naschvál byl Behm jeden z prvních, kteří padli. Při zteči dostal kulku do oka...

Není ovšem možné dávat Behmovu smrt do souvislosti s Kantorkem – kam bychom přišli, kdybychom už tohle chtěli nazývat vinou. Vždyť na světě jsou tisíce Kantorků, a všichni jsou přesvědčeni, že konají maximální dobro – způsobem pro ně co nejpohodlnějším.

Právě v tom je však pro nás jejich bankrot.

Kantorkové měli nám, osmnáctiletým, být zprostředkovateli a průvodci do světa dospělosti, do světa práce, povinnosti, kultury a pokroku: do budoucnosti. Občas jsme se jim posmívali, občas jsme jim tropili drobná alotria, ale v podstatě jsme jim věřili. Byli pro nás nositeli autority, a s pojmem autority nám v mysli splývala představa většího porozumění a lidštějšího vědění. Leč první mrtvý, kterého jsme spatřili, toto naše přesvědčení roztříštil. Vnutil nám poznání, že náš fyzický věk je poctivější než jejich; Kantorkové měli na své straně jen frázi a dovednost. První bubnová palba nám ukázala náš omyl, a pod ní se zhroutil světový názor, který nám vštěpovali.

Zatímco oni ještě psali a mluvili, my jsme viděli nemocnice a umírající – zatímco oni označovali službu státu za to největší na světě, my už věděli, že smrtelná úzkost je silnější. Ale proto se z nás nestali žádní vzbouřenci, žádní zběhové, žádní zbabělci – pro žádné z těch slov Kantorki nechodili daleko –, milovali jsme svou vlast stejně jako oni a při každém útoku jsme šli statečně kupředu – ale teď už jsme rozlišovali; najednou jsme prohlédli. A viděli jsme, že z jejich světa už nezbylo nic. Najednou jsme byli strašlivě sami – a sami jsme se s tím museli vyrovnat. (...)

V

I Kropp o tom přemýšlí. „Bude to těžké s námi se všemi. Jestlipak si s tím doma aspoň občas dělají starosti? Dva roky střílení a házení ručních granátů, to přece nejde najednou svléct jako ponožku –“

Všichni se shodujeme, že je na tom každý stejně, a nejenom my tady; všude, každý se víceméně jednou ocitne v takové situaci. Je to společný osud naší generace.

Albert to uzavře: „Nejsme k ničemu. Válka nás pro všechno dobré zkazila.“

Má pravdu. Už nejsme mládež. Už nechceme brát svět útokem. Jsme utečenci. Prcháme před sebou samými. Před svým životem. Bylo nám osmnáct a začali jsme milovat svět a život, ale museli jsme na něj střílet. První granát, jenž dopadl, zasáhl naše srdce. Jsme odříznuti od čínorodosti, snažení, pokroku. Už v to nevěříme; věříme ve válku.

VI

(...) Haie Westhus už mezi námi není. Cosi mu utrhlo záda. Když ho odnášeli, byly mu vidět plíce, jak se při každém nádechu a výdechu nadouvaly a zase splaskávaly. Ještě jsem mu stačil stisknout ruku. „Je konec, Paule,“ sténal a bolestí se kousal do paže.

Vidíme žít ty, kterým chybí kus lebky; běžet vojáky, jimž cosi urvalo obě nohy: klopýtají na bortících se pahýlech k nejbližší jámě; nějaký svobodník se plazí dva kilometry po rukou a vleče za sebou roztržštěná kolena; jiný vrávorá na obvaziště, drží se za břicho a vyhřezlá střeva mu visí přes ruce; vidíme muže bez úst, bez dolní čelisti, bez tváře. Objevíme raněného, který dvě hodiny tiskl v zubech tepnu paže, aby nevykrvácel. Slunce vychází, noc přichází, granáty hvízdají, život je u konce. (...)

VII

Zvláštní okamžik nastane, když se Pavel a dva jeho kamarádi z jednotky ocitnou na místě, kde obě bojující strany odděluje jen průplav. Němečtí vojáci se svléknou a koupou se; z druhého břehu si jich všimnou tři mladé Francouzky.

Tjaden dostane nápad, běží do domu pro komisárek a ukazuje jim ho.

Úspěch je velkolepý. Ženy příkyvuají a posunky naznačují, abychom šli k nim. Ale to my nesmíme. Je zakázáno vstoupit na protější břeh. Všude u mostů stojí hlídky. (...)

Bez propustky se nikdo přes most nedostane, proto jsme se rozhodli, že v noci prostě přeplaveme. (...)

Každý z nás si chystáme komisárek a balíme ho do novinového papíru. Přidáme cigarety a navrch ještě tři porce játrové paštiky, kterou jsme dnes večer fasovali. Dohromady je to docela slušnej prezent.

Prozatím tu nadílku zastrčíme každý do svých bot; neboť boty musíme vzít s sebou, abychom na druhém břehu nešlápli do ostnatého drátu nebo střepů. (...)

Ta moje štíhlá tmavá pohybuje obočím, když přemýšlí, ale je nehybné, když mluví. (...) Slova v té cizí řeči, z níž sotva co chápu, mě uspávají v tichu, v němž se světlice, zpola osvětlená, rozplývá, a jenom tvář nade mnou pulzuje a je jasná. (...)

Je to něco úplně jiného než v bordelu pro mužstvo, kam máme dovoleno chodit a kde se čeká v dlouhatánské řadě, než na člověka dojde. (...)

Pak ale opět cítím její rty a vycházím jim vstříc, zavírám oči a snažím se na všechno zapomenout, na válku a děs a srostotu, a přál bych si probudit se mladý a šťastný; vybavím si obraz dívky z plakátu a na okamžik se mi zdá, že můj život závisí na tom, zda ji získám. A tím hlouběji se tisknu do paží, které mě objímají, a doufám, že se stane zázrak. (...)

Maminka ještě v noci zajde do mého pokoje. Myslí si, že apím, a já také dělám, že spím. (...) Sedí tu celou dobu, ačkoli má bolesti a chvílemi se celá nahrbí. Nakonec už to nevydržím, předstírám, jako bych se probouzel. (...)

Ach maminko, maminko! Pro tebe jsem pořád ještě dítě, proč ti nemůžu položit hlavu do klína a vyplakat se? Proč musím být vždycky ten silnější, ten co se víc ovládá? (...)

„A dávej v tom polí na sebe dobrý pozor, Paule.“

„Ano, maminko, budu dávat pozor.“

„Budu se každý den za tebe modlit, Paule.“

Ach maminko, maminko! Pojď, vstaneme a odejdeme, vydáme se zpět uplynulými lety, zbavíme se všeho toho trápení, zůstaneme spolu, jenom my dva!

IX

(...) Mám pořád ještě strach, ale je to strach rozumný, jakási mimořádně vystupňovaná opatrnost. Noc je větrná, stíny v záblescích děl plápolají sem a tam. (...)

Náhle mnou projíždí nové leknutí: najednou si nejsem jist, zda postupuji správným směrem. Buď nepoznávám terén, nebo se opravdu šinu jinam. Tiše kloužu do nějakého trychtýře a snažím se orientovat. (...)

Ted' střílejí naše baterie. Blízko mne detonuje granát. Popadá mě šílený, divoký vztek, to by tak ještě chybělo, aby mě trefily vlastní střely; kleju a skřípám zuby do bahna; je to výbuch nepřičetného amoku, nakonec jsem tak vybitý, že mohu jen sténat a prosit. (...)

Kulometry nahoře vržou. Víím, že naše drátěné zátarasy jsou pevné a skoro nepoškozené – část je pod proudem vysokého napětí. Palba z pušek sílí. Neprošli, musejí zpátky. (...)

Rozednilo se ještě trochu víc. Nahoře kolem mne chvátají kroky. První. Potom další. Vrzání kulometů splývá v nepřetržitý řetěz. Právě se chci trochu pootočit, když se shora začíná něco hlučně valit do mého trychtýře. Těžce a s pleskotem to padá dolů, je to člověk – nepodařilo se mu zachytit se na stěně kráteru, klouže, leží na mně –

Nemyslím, nerozhoduji se – šíleně do něho bodám a jenom cítím, jak tělo sebou cuká, měkne a hrouť se. Mám ruku lepkavou a mokrou, když přicházím k sobě.

Ten druhý chroptí. Mám dojem, jako by řval, každé vydechnutí je jako výkřik, hřímání – ale to jen mé tepny tak buší. Chtěl bych mu rukou zavřít ústa, nacpat do nich hlínu, ještě jednou ho bodnout, ať je zticha, prozradí mě; ale jsem už tak dalece při sobě a najednou i tak slabý, že nejsem s to pozvednout proti němu ruku.

Zalézám tedy do nejvzdálenějšího kouta a zůstávám tam; upírám na něho oči, svírám rukojet' dýky, jsem připraven znova po něm skočit, pohne-li se. Ale on už nic neudělá, poznávám to podle toho, jak chroptí. (...)

Konečně jsem vedle něho.

Vtom otevírá oči. Musel mě ještě slyšet a dívá se na mne s výrazem hrůzného zděšení. Tělo leží nehnutě, ale v očích je nezměrný úlek, až si na okamžik myslím, že ty oči dokáží strhnout s sebou tělo. (...)

„Ne, ne, ne,“ zvedám ruku, musím mu ukázat, že mu chci pomoci, a dlaní mu přejíždím čelo.

Nemám zde polní láhev, nevzal jsem si ji s sebou. Ale dole, v bahně trychtýře, je voda. Spouštím se dolů, vytahuju svůj kapesník, rozprostírám ho, tisknu ho do bahna a do dlaně nabírám žlutou vodu, která z marastu vyvěrá.

Polyká ji. Vracím se pro další. Potom mu rozpínám blůzu, abych ho obvázal. To musím udělat v každém případě, aby ti tam odnaproti, kdybych snad padl do zajetí, viděli, že jsem mu chtěl pomoci, a neodstřelili mě. (...)

Jsou to tři bodné rány. Obvazy mých balíčků první pomoci je zakrývají, krev crčí zpod mulu, tisknu gázu pevněji k ranám, muž sténá.

To je všechno, co pro něho můžu udělat. Ted' musíme čekat, čekat. (...)

Toto je první člověk, kterého jsem usmrtil vlastníma rukama, kterého vidím zblízka, jehož umírání je mým dílem. (...)

Ale každé jeho vdechnutí obnažuje mé srdce. Tyto hodiny patří umírajícímu, patří jenom jemu, má neviditelný nůž, kterým mne ubodává k smrti: čas a mé myšlenky.

Co bych za to dal, kdyby zůstal naživu. Je těžké ležet zde a muset ho vidět a slyšet.

Ve tři odpoledne je mrtev.

Pocituji úlevu. Ale jen na chvíli. Brzo se mi začíná zdát, že ticho je ještě nesnesitelnější než sténání. (...)

Co dělám, je vyloženě nesmyslné. Ale musím se něčím zaměstnat. A tak ukládám mrtvého ještě jednou, aby se mu lépe leželo, ačkoliv už nic necítí. Zatlačuji mu oči. Jsou hnědé, vlasy má černé, po straně trochu zvlněné.

Ústa pod knírkem jsou plná a měkká; nos malinko zahnutý, pleť nahnědlá, teď už nevypadá tak sinale jako předtím, když ještě žil. V jednu chvíli obličej vyhlíží dokonce zdravě; potom rychle chátrá a mění se v cizí posmrtnou masku, jaké jsem často vídal a které si jsou všechny podobné.

Jeho žena teď jistě na něho myslí; neví, co se stalo. Vypadá, jako by jí byl často psal. – Však od něho ještě bude dostávat poštu – zítra, za týden – snad ještě za měsíc psaní, které se zatoulalo. Bude je číst a on k ní z těch řádků bude mluvit. (...)

Mlčení bobtná. Mluvím a musím mluvit. Tak ho oslovuji a říkám mu to. „Kamaráde, já jsem tě nechtěl zabít. Kdybys sem skočil ještě jednou, neudělal bych to, kdybys i ty byl rozumný. (...) Teprve teď vidím, že jsi člověk jako já. Myslel jsem na tvé ruční granáty, na tvůj bodák, na tvé zbraně – nyní vidím tvou ženu a tvou tvář a to, co máme společné. Odpuť mi, kamaráde. Vidím to vždycky příliš pozdě. Proč nám neříkají znova a znova, že vy jste stejní ubožáci jako my, že se vaše matky trápí stejně jako naše a že vy i my máme stejný strach před smrtí, že stejné je umírání vaše i naše, stejná že je bolest –. Odpuť mi, kamaráde, jak jsi mohl být mým nepřitelem? Kdybychom zahodili zbraně a stejnokroje, mohl bys být mým bratrem... Vezmi si ode mne dvacet let, kamaráde, a vstaň, – vezmi si víc, neboť už nevím, co si s nimi počít.“

Je ticho, fronta je klidná, jenom pušky práskají. Kulky létají při zemi, nestřílí se nazdařbůh, obě strany přesně míří. Nemohu ven.

„Napišu tvé ženě,“ říkám mrtvému chvatně, „napišu jí, ať se to dozví ode mne, napišu jí všechno, co ti teď říkám, ať se netrápí, já jí pomůžu a také tvým rodičům a tvému dítěti –“

Jeho blůza je ještě napůl rozepnutá. Není těžké najít náprsní tašku. (...)

Nerozhodně držím náprsní tašku v ruce. Klouže mi z prstů a otevírá se. Padá z ní několik fotografií a dopisů. (...)

Jsou to fotografie ženy a děvčátka, malé amatérské snímky pořízené před zdí obrostlou břečťanem. Vedle nich jsou dopisy. Vytahuji je a snažím se je číst. Většinou nerozumím, písmo je špatně čitelné a také umím málo francouzsky. Ale každé slovo, které překládám, cítím jako střelnou ránu do hrudi – jako bodnou ránu do hrudi.

Má hlava je dokonale předrážděná. Ale tolik přece ještě chápu, že těmto lidem nikdy nebudu smět napsat, jak jsem si to předtím umiňoval. Holá nemožnost. (...) A proto otevírám vojenskou knížku a pomalu čtu: Gérard Duval, typograf. (...)

Zabil jsem typografa Gérarda Duvala. Musím se stát sazečem, myslím si ztřeštěně, stát se sazečem, sazečem –

Odpoledne jsem klidnější. Můj strach byl neodůvodněný. Jméno už mě nepřivádí z rovnováhy. Záchvat míjí. „Kamaráde,“ oslovuji mrtvého, ale říkám to vyrovnaně, klidně. „Dnes ty, zítra já. Ale jestli z toho vyvážnu, kamaráde, budu bojovat proti tomu, co rozbilo nás oba: co tobě rozbilo život – a mně? – Také život. Slibuji ti to, kamaráde. Už se to nikdy nesmí stát.“ (...)

Pojednou ve mně kypí lačná, dychtivá touha žít a před ní mizí všechno, co jsem si umíňoval. Jenom abych si v poslední chvíli nepřivolal neštěstí, mechanicky drmolím: „Všechno splním, všechno splním, co jsem ti slíbil,“ – ale v tu chvíli už vím, že to neudělám. (...)

Poznámky a vysvětlivky:

amok – vražedné šílenství, zuřivost; **Bäumer** [bojmr]; **Behm** [bém]; **Gérard Duval** [žerár dyval]; **komisárek** – malý bochník vojenského chleba; **ras** – zde bezohledný, přísný, hrubý člověk; **sazeč** – pracovník v tiskárně, který (v předpočítačovém období) zhotovoval předlohu, z níž se tiskly stránky novin, knihy apod.); **sinale** – mrtvolně bleďě; **trychtýř** – zde trychtýřovitá prohlubeň v zemi po mohutném výbuchu dělostřeleckého náboje; **typograf** – tiskař; **zteč** – rozhodující fáze vojenského útoku.

Erich Maria Remarque: Na západní frontě klid: poznámky k interpretaci:

Remarqueův román *Na západní frontě klid* patří k přelomovým dílům beletrie s tematikou moderního válečného konfliktu. Vyšel deset let po skončení První světové války a ve vrcholném roce **demokratické Německé republiky**, jejíž atmosféru sám Remarque po celý svůj tvůrčí život ztělesňoval, i když sama výmarská republika pak již patřila minulosti. Remarque jako první učinil hrdinou vojáka z té „špatné“ strany konfliktu. Na nevelké ploše tenké knížky představil nejen celkovou atmosféru válečného císařského Německa, ale i různorodé vrstvy německé společnosti.

Mladičkový **Pavel Bäumer** již svým vypravěčstvím naznačuje oblouk, jímž jako osobnost musel projít: od naivního nadšení zmanipulovaného studenta (*naše třída odpochovala pod jeho velením jako jeden muž na okresní velitelství a přihlásila se dobrovolně na frontu*) až po hořké vystřízlivění tváří v tvář kruté smrti (*První bubnová palba nám ukázala náš omyl, a pod ní se zhroutil světový názor, který nám vštěpovali.*). Pavel dospěl k odlišení zájmu vlasti od zájmů postabsolutistického režimu. Již v tomto okamžiku Remarque ukazuje, že na platformě **neagresivního vlastenectví** může vzniknout – a patrně také vznikne – poválečné sblížení evropských národů, na prvním místě Němců a Francouzů. Uměleckým vyjádřením této naděje jsou i **dvě známé scény**. V první z nich se Pavel a jeho kamarádi seznámí u hraniční řeky s mladými Francouzky a – navzdory přísnému zákazu – je navštíví (s bochníky vojenského chleba) a stráví s nimi noc. V druhé Pavel ukrytý v trychtýři po výbuchu granátu či bomby probodne francouzského vojáka a pak je svědkem jeho umírání. Remarque tady vytváří protiklad k obvyklému obrazu zákopové války jako masového vraždění „na dálku“: Pavel – vůbec poprvé od vstupu do armády – vidí člověka, proti němuž bojuje, a kterého dokonce sám připravil o život: makropohled je náhle vystřídán mikroperspektivou. Pavel nejprve Francouze obvažuje proto, aby si sám zajistil alibi pro případ zajetí, ale postupně přijímá existenciální rozměr tohoto dramatického okamžiku a otevírá se širším, obecným úvahám: lidé jsou přece disponováni především k tomu, aby vedle sebe poklidně žili, nebo dokonce se spolu přátelili, a válka představuje tragické vybočení do nepřírozeného světa. Ovšem patetická předsevzetí pavel vzápětí odvrhne – kdyby tam neučinil, z knížky by se stal nevěrohodný sentimentální kýč.

Pavel se vrací na dovolenou k **rodičům**: rodina zchudla válečnou bídou, která spojuje zázemí s frontou, ale sousedé v hospodě stále vidí vojáky jako hrdiny a s přízemním nacionalismem věří – navzdory realitě – ve válečný úspěch Německa.

V úvodním mottu a na vícero místech – např. v V. kapitole – knihy Pavel/Remarque zdůrazňuje, že válečné trauma poznamenalo celou **generaci** mladých lidí – odtud bývá Remarque přiřazován ke **Ztracené generaci** (lost generation), ačkoli původně tento termín zahrnoval jen angloamerické autory.

Remarque využívá všechny prostředky dobrého vypravěče moderní prózy. Střídá panoramatické líčení bojiště (*Kulometry nahore vržou. Víím, že naše drátěné zátarasy jsou pevné a skoro*

nepoškozené – část je pod proudem vysokého napětí. Palba z pušek sílí. Neprošli, musejí zpátky.) s výmluvnými detaily, jež může znát a vylíčit, jen ten, kdo to všechno sám zažil (*Ústa pod knírkem jsou plná a měkká; nos malinko zahnutý, pleť nahnědlá, teď už nevypadá tak sinale jako předtím, když ještě žil.*). Často používá historický prézens (*Tělo leží nehnutě, ale v očích je nezměrný úlek, až si na okamžik myslím, že ty oči dokáží strhnout s sebou tělo*), uplatňuje působivé metafory (*Každé jeho vdechnutí obnažuje mé srdce. / Mlčení bobtná.*). Symbolického významu nabývá také opakované oslovení *Kamaráde* směrem k mrtvému Francouzi – v moderních armádách se vžilo pro konverzaci mezi spolubojovníky.

Dramatický děj románu se prolíná s úvahovými pasážemi: *Jsme utečenci. Prcháme před sebou samými. Před svým životem. Bylo nám osmnáct a začali jsme milovat svět a život, ale museli jsme na něj strílet. První granát, jenž dopadl, zasáhl naše srdce. Jsme odříznuti od čínorodosti, snažení, pokroku.* A v závěru autor obratně skloubí vyprávění v první osobě s nečekaným vyústěním příběhu.